

Psykologernas arbetsmarknad i går, i dag och i morgon

William Peterson

Den här artikeln är en sammanställning av utredningar och bedömningar som gjorts om psykologers arbetsmarknad i stort. Den ger en historisk beskrivning samt redogör för nuläget men tar också upp en diskussion kring behoven av psykologer i ett framtida perspektiv. William Peterson som skrivit artikeln går också in på de enskilda områdena där psykologerna kan tänkas behövas i framtiden.

William Peterson är förste vice ordförande i Sveriges Psykologförbund och har ägnat arbetsmarknadsfrågorna speciellt intresse i sitt arbete inom förbundet.

Från mitten av femtiotalet till slutet av sextiotalet var det lätt för en psykolog att få anställning. Den offentliga sektorn expanderade kraftigt och behovet av beteendevetenskapliga kunskaper och insatser var stort inom kommuner och landsting (skolan, sjukvården, socialvården). Även inom den enskilda sektorn anställdes många psykologer: i första hand i konsultföretag med utvecklingsbetonade personaladministrativa uppgifter och med yrkesvalsstödjande uppgifter. Vid universiteten fick psykologer arbete som lärare och forskare och även inom statsförvaltningen anställdes psykologer. Examinationen låg under 100 psykologer per år.

Början av 70-talet innebar "skattestopp" på den kommunala sidan och därmed en tillfällig uppbromsning av utbyggnaden av psykologverksamheten. Början av 70-talet innebar vidare att behovet av lärare på universiteten inom psykologämnena inte ökade som tidigare och att expansionen av konsultverksamheten inom den enskilda sektorn avstannade. Efterfrågan på psyko-

loger ökade inte i samma takt som tidigare. Samtidigt ökade antalet nyutexaminerade. Symptom på en obalans mellan tillgång och efterfrågan på psykologer började visa sig i ökande arbetslöshetssiffror.

Situationen i mitten av 1973 har beskrivits på följande sätt (Psykolognytt nr 13/1974):

"Uttryckt i avrundade siffror hade i mitten av 1973 ca 2 000 psykologer arbete i traditionella psykologbefattningar (skolpsykologer, barnpsykologer, arbetspsykologer m m). Ca 40 procent hade deltidsbefattningar. Ca 1 000 psykologer hade andra typer av befattningar (lärare vid universitet och gymnasieskola, forskare, anställda inom statsförvaltningen, socialarbetare, brevbärare, vårdare m m). Ca 200 av dessa sistnämnda såg sin anställning som tillfällig i väntan på en psykologbefattning. Ca 150 var arbetslösa."

Fram till slutet av 1975 bedömdes antalet nyutexaminerade med psykologexamen bli ca 800.

"Översatt i termer av helårsbefattningar fanns det i mitten av 1973 ca 1 600 helårsbefattningar inom traditionella psykologområden. Eftersom psykologkåren är en ung yrkesgrupp är åldersavgången obetydlig. Lediga befattningar uppkommer alltså i huvudsak genom att befattningar nytillskapas. För att motsvara efterfrågan enbart från de nyutexaminerade med psykologexamen måste alltså från mitten av 1973 till slutet av 1975 ca 800 helårsbefattningar nytillskapas. Efterfrågan på psykologtjänster från undersysselsatta (deltidsarbetande som önskar heltid) och ej adekvat sysselsatta och arbetslösa ökar dessa siffror. Den förväntade obalansen skulle kunna ge fog för omdömet 'sysselsättningskris'."

Symptom på en obalans mellan tillgång och efterfrågan på psykologer började visa sig i ökande arbetslöshetssiffror.

Samhällets behov av psykologinsatser kunde bedömas som stort och långt ifrån tillgodosett.

Temporär företeelse

Den utredning om psykologernas arbetsmarknad som Sveriges Psykologförbund genomförde år 1973 gav vid handen att psykologkårens arbetsmarknadsproblem till delar skulle kunna vara en temporär företeelse. Sextiotalets fria intagning till psykologutbildningen hade ersatts med begränsad intagning både till den treåriga grundläggande (fil kandexamen) och till den fortsatta tvååriga yrkesutbildningen (psykologexamen). Samhällets behov av psykologinsatser kunde bedömas som stort och långt ifrån tillgodosett. En expansion skulle kunna förväntas både inom traditionella psykologområden (barnavård, skola, sjukvård, socialvård, arbetsvård, rehabilitering, företagskonsultativ verksamhet och yrkesvalsverksamhet m m) och inom "nya" yrkesområden (förebyggande verksamhet bland barn och ungdom, föräldrautbildning, samhällsplanering, företagshälsovård, psykologisk ergonomi m m). Dessutom kunde en ökad övergång till andra anställningar som innehållsmässigt hade anknytningar till psykologers utbildning (personaladministratör, utredare m m) förväntas.

Några exempel på behovet av psykologer inom olika områden kan antyda huruvida denna tolkning är riktig.

Skolan

I dag finns det ca 450 skolpsykologer (varav ca hälften är deltidsanställda).

Elevunderlaget är i genomsnitt för varje tjänst 3 400 elever. Denna siffra bör ses i relation till den rekommendation som Skolöverstyrelsen utfärdat och där man hävdar att 1 000 elever per skolpsykolog är ett rimligt tal.

Grovt räknat skulle det alltså behövas 700 tjänster till.

Vid en enkät som gjorts bland ett antal skolledare i landet framkom att dessa ansåg sig ha behov av åtminstone dubbelt så många psykolog-

timmar som man har i dag. Detta styrker således att det finns ett stort behov av skolpsykologer.

En av orsakerna till att det finns så få skolpsykologer i förhållande till behovet är att det inte utgår statsbidrag till dessa tjänster.

Barnavården

Inom barna- och ungdomsvården finns det ett stort behov av psykologer på en rad områden. Inom daghems- och förskoleverksamheterna finns det i dag ca 60 psykologer. Den geografiska fördelningen är mycket ojämn och i många kommuner saknas psykolog inom detta område. Om psykologtättheten i Stockholms kommun gjordes till norm skulle det i dag behövas ca 100 nya psykologtjänster.

Även på barnavårdscentraler, inom föräldrautbildningen, mödravården osv är behovet av psykologer stort. Det finns i dag ca 40 psykologer på barnavårdscentralerna. En behovsberäkning som utgår från erfarenheter i Stockholms kommun antyder ett behov av ca 80 nya psykologtjänster.

Omsorgsvården

I dag arbetar 85 psykologer inom omsorgerna i Sverige, 73 på omsorgsstyrelserna och 12 på specialsjukhusen. Några forskningsgrupper sysslar med beteendevetenskaplig forskning om utvecklingsstörning. Flertalet omsorgspsykologer har mycket stora arbetsområden. I vissa fall har man ett helt landstingsområde med 1 200—1 500 utvecklingsstörda i omsorgen.

Psykologtättheten behöver betydligt ökas där psykologer i viss utsträckning redan finns, på de stora institutionerna, i den integrerade sår- och träningskolan, som konsulter på inackorderingshem osv. En normberäkning gjord av omsorgspsykologernas förening pekar på ett behov av ca 180 nya tjänster inom området.

En normberäkning gjord av omsorgspsykologernas förening pekar på ett behov av ca 180 nya tjänster inom området.

Åldringsvården

Antalet psykologer som i dag arbetar inom åldringsvården uppgår inte ens till tio. Det finns emellertid behov av minst en psykolog, som arbetar med dessa problem inom varje kommun. Dessutom borde det finnas psykologer verksamma på långvårdskliniker, sjukhem och psykiatriska avdelningar. Redan en så relativt liten verksamhet som denna skulle därför kräva ca 500 psykologtjänster.

Dessa siffror ska ses mot bakgrund av att målsättningen för åldringsvården är att "ge personlig trygghet genom tillgång till omvårdnad (social omsorg) och vård" (Socialstyrelsen redovisar nr 26/72). Detta innebär att varje individ så långt som möjligt ska ges möjlighet att leva ett normalt liv i sin normala miljö. Strävan efter personlig trygghet och en normal tillvaro måste förenas så att den personliga integriteten inte träds för nära. För att nå dessa mål krävs ökade insatser för att lösa de psykologiska problemen inom åldringsvården.

Företagshälsovården

Företagshälsovårdens allt mera markerade inriktning mot förebyggande verksamhet samt den ökande observansen på de psykiska påfrestningarnas konsekvenser nödvändiggör utnyttjandet av beteendevetenskaplig expertis inom företagshälsovården. Uppgifter som kartläggning av arbetsmiljöproblem, medverkan vid förebyggande av olycksfall, förbättringar av arbetet ur psykosocial synpunkt och medverkan vid placering, omplacering och rehabilitering är exempel på uppgifter inom företagshälsovården som kräver insatser från psykologer.

I hur stor utsträckning psykologer kommer att engageras i företagshälsovården och inom företagen och hur snabbt utbyggnaden av den psykosociala delen kommer att ske är i dag oklart. Företagshälsovårdsdelegationen har på sitt program att framlägga riktlinjer för den psykosociala verksamheten, och arbetsmiljöutredningen, vars slutbetänkande ska föreligga vid årsskiftet 1975/1976, förväntas ägna stort utrymme åt hur de psykologiska aspekterna av arbetsmiljön ska

tacklas.

Inom stat, kommun och landsting kan man räkna med att utbyggnaden av den psykosociala delen av företagshälsovården kommer att påbörjas ganska snart, medan tidsperspektivet vad gäller den privata sektorn är mera osäkert.

Normberäkningar gjorda utifrån utredningen om den statliga företagshälsovården pekar på ett behov av ca 100 psykologer inom området.

Psykologisk ergonomi

Insatser av psykologer vid konstruktion av maskiner, skapande av säkra arbetsplatser och trafikmiljöer förekommer redan i dag. Den nya arbetsmiljölagen kommer att öka behovet av beteendevetenskapliga kunskaper och insatser. För psykologer med adekvat utbildning finns det redan i dag arbetsmöjligheter i första hand inom konsult- och forskningsverksamhet. Behovet inom de närmaste åren har bedömts till ett femtiotal psykologer.

Företagskonsultativa insatser

Av historiska skäl arbetar psykologer i dag med personalfrågor i första hand som konsulter. Insatser sker huvudsakligen inom följande områden:

- Personalpolitik och personaladministrativ planering — utformning och uppföljning av policy- och planeringssystem.
- Organisationsutveckling, personalutveckling, personalutbildning — frågor rörande resursutnyttjande, samarbete, kommunikation, konfliktbehandling, kreativitet, lärande, förändringar.
- Arbetsmiljö och arbetsorganisation — psykologiska och sociologiska aspekter på arbetsmiljön, integration med tekniska, medicinska och ekonomiska frågor inom området.
- Rekrytering och urval — system och åtgärder vid såväl intern rörlighet som vid extern rekry-

Man kan vänta sig en ökning av antalet konsulter och av antalet psykologer anställda inom företagen.

tering och urval.

Behov av insatser av ovan beskrivna slag kan förväntas öka bl a på grund av arbetsrättsreformen. Man kan vänta sig en ökning av antalet konsulter och av antalet psykologer anställda inom företagen.

Övriga områden

Behoven inom barn- och vuxenpsykiatrisk verksamhet har ej behandlats ovan. Att behoven inom dessa områden är stora visar köerna till olika behandlingsställen. Väntetiderna kan gå upp till ett år eller längre och under tiden finns ingen annan hjälp att få än medicin. Behovet av utbildade psykoterapeuter är stort. Någon direkt uppskattning kan dock f n ej göras på detta område.

Dessa bedömningar om behoven inom olika områden antyder ett stort behov av psykologinsatser. Bedömningarnas realism är svår att avgöra liksom tidsperspektivet för utbyggnaden. Avgörandena är i de flesta fall i första hand politiska.

Socialdemokraten och vårdpolitikern Bertil Göransson har vid psykologkongressen i Lund 1974 givit en politikers syn på problematiken:

"Psykologin och det psykologiska kunnandet står högt på prioriteringslistan för att utvecklingen skall kunna ske i mänskliga former i rader av samhällsaktiviteter. Men psykologen i morgondagens samhälle är fortfarande ett frågetecken. Psykologerna är en etablerad yrkesgrupp som i dag står inför ett avgörande vägskäl:

Ämnar psykologen välja att fungera i 'en ku-vösverksamhet i slutna psykologiska laboratorier med diagnostiken och den vita rocken som Potemkinkulisser'? Ämnar psykologen välja att 'ställa sig i ledet och fungera som överslätare av motsättningar, lidanden och problem'? Är psykologen beredd att gå in i behandlingsteam, där den av arbetslöshet deprimerade behandlas med anti-depressiva medel, där den ängsliga, isolerade hemmafrun i en storstad endast får tabletter till hjälp'? Kommer psykologen att ställa sina kunskaper i det väletablerade privata kapitalets tjänst'?

Under en övergångstid får säkerligen åtskilliga psykologutbildade räkna med att starta sin yrkesverksamhet i annat arbete än psykologarbete.

Eller är psykologen beredd 'att gå ut som samhällets grovarbetare, som en som definierar sin roll och sin situation i förhållande till samhället'? Är psykologen beredd att 'arbeta i den bemärkelsen politiskt att man även när det är synnerligen obekvämt är beredd att peka på de brister som finns i samhället, vare sig man arbetar inom arbetslivet, skolan eller sjukvården'? Är psykologen beredd att utgöra en 'förpost med uppgift att varna för och att rapportera om ogynnsamma tendenser i den nuvarande samhällsutvecklingen'? Är psykologerna beredda att ställa sina kunskaper till de i företagen anställdas förfogande?

Endast i den sist beskrivna rollen är psykologen avgörande betydelsefull för morgondagens samhälle."

Behovet av psykologinsatser inom för psykologer redan etablerade områden är alltså långt ifrån tillgodosett. Dessutom finns en vidgad arbetsmarknad för psykologer mot bakgrund av det behov av psykologisk sakkunskap inom planerande, förebyggande och miljöskapande samhällsverksamheter som alltmer framträder. Det gäller dock här både att fånga upp och formulera detta behov på ett övertygande sätt och att konkret åskådliggöra vad psykologisk verksamhet i dessa sammanhang kan betyda.

Under en övergångstid får säkerligen åtskilliga psykologutbildade räkna med att starta sin yrkesverksamhet i annat arbete än psykologarbete. Det kan ge värdefull erfarenhet inte minst med tanke på förändringarna i psykologrollen och det kan också få effekt som förberedelser för en vidgad psykologarbetsmarknad. Huvudmålet måste dock vara att inom samhället ge ett sådant utrymme för fackpsykologiskt kunnande och utövande att det svarar mot människornas ökade behov av sådan service.